

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 351.746.1:355.02:623.45

DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2025-5-22>

Батраченко Т. С.,

*кандидат юридичних наук, доцент
завідувачка кафедри правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів
<https://orcid.org/0000-0002-3985-0681>*

Сухацька І. Ю.,

*кандидат хімічних наук,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів
<https://orcid.org/0000-0004-7195-3615>*

ОСОБИСТА БЕЗПЕКА ПРАЦІВНИКІВ МИТНИЦІ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНИХ ПРЕДМЕТІВ І ВІЙСЬКОВО- ТЕХНІЧНИХ КОМПОНЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

PERSONAL SAFETY OF CUSTOMS OFFICERS DURING THE DETECTION AND PREVENTION OF THE ILLEGAL MOVEMENT OF EXPLOSIVE ITEMS AND MILITARY-TECHNICAL COMPONENTS UNDER MARTIAL LAW

Стаття присвячена комплексному дослідженню проблеми забезпечення особистої безпеки працівників митниці під час виявлення та припинення незаконного переміщення вибухонебезпечних предметів і військово-технічних компонентів у період воєнного стану. У контексті триваючої збройної агресії рф проти України митні органи опинилися в умовах суттєвого зростання ризиків, пов'язаних із циркуляцією боєприпасів, військових комплектуючих та імпровізованих вибухових пристроїв у товарних потоках. Працівники митниці часто є першою ланкою реагування, адже саме вони здійснюють первинний огляд вантажів, що зумовлює підвищене професійне навантаження та потребує впровадження чітких алгоритмів безпеки.

У статті проведено аналіз сучасних загроз, нормативно-правової бази України, міжнародних стандартів та рекомендацій Всесвітньої митної організації, UNODC, Frontex щодо роботи з небезпечними об'єктами. Узагальнено підходи українських і зарубіжних дослідників до проблеми ризик-менеджменту та безпеки персоналу на кордоні. Розглянуто організаційні, інформаційні, технологічні та психологічні чинники, що визначають рівень безпеки митника під час взаємодії з потенційно небезпечними предметами.

Особлива увага приділяється концепції «мінімальної взаємодії» що передбачає максимальне обмеження контакту з підозрілими об'єктами до прибуття вибухотехнічних підрозділів. Висвітлено значення міжвідомчої координації, стандартизації процедур первинного огляду, використання засобів дистанційного контролю й забезпечення психологічної стійкості персоналу. На основі проведеного аналізу сформульовано висновки щодо необхідності удосконалення національних протоколів безпеки, підвищення кваліфікації працівників митних органів та інтеграції міжнародних практик у діяльність митної служби України.

Ключові слова: *ризик персоналу, вибухові матеріали, безпекові протоколи, міжвідомча взаємодія, ризик-менеджмент, дистанційний контроль, професійна стійкість, небезпечні вантажі.*

The article provides a comprehensive analysis of the personal safety of customs officers during the detection and prevention of illegal movements of explosive items and military-technical components under conditions of martial law. In the context of Russia's ongoing armed aggression against Ukraine, customs authorities face a significant increase in risks associated with the circulation of ammunition, military components and improvised explosive devices within cargo flows. Customs officers frequently serve as the first line of response, performing initial inspections that inherently expose them to elevated professional hazards and necessitate the implementation of clear, standardized safety protocols.

The study examines current threats, relevant Ukrainian legislation, and international standards issued by the World Customs Organization, UNODC and Frontex. It synthesizes domestic and international research addressing risk management and personnel protection at border control points. The article identifies organizational, informational, technological and psychological factors that influence officers' safety when interacting with potentially hazardous objects.

Special emphasis is placed on the concepts of “minimal interaction” and “zero-touch inspection,” which require avoiding direct contact with suspicious items until the arrival of explosive ordnance disposal units. The article highlights the importance of interagency coordination, standardized first-response procedures, enhanced use of remote-inspection technologies and the development of psychological resilience among customs personnel. Based on the conducted analysis, the paper formulates recommendations for improving national safety protocols, strengthening professional training and integrating international best practices into the operational framework of Ukraine's customs service.

Key words: *personnel risk exposure, explosive materials, safety protocols, interagency coordination, risk management, remote inspection, operational resilience, hazardous cargo.*

Повномасштабна збройна агресія проти України зумовила суттєве зростання ризиків, пов'язаних із незаконним переміщенням через митний кордон вибухонебезпечних предметів, боєприпасів та військово-технічних компонентів, включно з деталями до безпілотних літальних апаратів та товарів подвійного використання. Від початку 2022 року кількість виявлених випадків переміщення вибухових речовин, боєприпасів та запалів зросла в рази, зокрема лише у 2023 році Держмитслужба зафіксувала понад 1 500 випадків виявлення небезпечних предметів серед переміщуваних товарів або в особистих речах громадян [3]. Митники фактично виконують первинну функцію виявлення таких предметів і потрапляють у ситуації підвищеного професійного ризику.

Актуальність дослідження посилюється тим, що працівники митниці не є вибухотехніками, але саме вони першими контактують із потенційно небезпечними предметами до прибуття ДСНС або спеціалістів Експертної служби МВС. Звіти UNODC та INTERPOL у 2022-2024 рр. підкреслюють, що митні органи в умовах воєнного конфлікту перебувають у групі найуразливіших професійних категорій під час взаємодії з нелегальними каналами переміщення вибухових матеріалів та технологій подвійного призначення [6]. Дослідження Small Arms Survey вказують, що незаконне переміщення компонентів до систем озброєння та БПЛА у країнах, що переживають війну, супроводжується зростанням рівня організованої злочинності та використанням складних схем маскуванню небезпечних вантажів [7].

У цьому контексті особисту безпеку митника доцільно розглядати не лише як елемент загальної системи митної безпеки, а як само-

стійний об'єкт наукового аналізу, що поєднує правові, організаційні та психологічні виміри професійної діяльності. Саме тому подальший виклад логічно переходить до огляду теоретико-правових засад і наукових підходів, які формують основу для осмислення цієї проблематики.

У науковій літературі наявні праці, присвячені загальним аспектам митної безпеки, ризик-орієнтованим підходам у контролі та проблемам протидії незаконному переміщенню зброї [4, с. 90–101]. Однак питання особистої безпеки митника під час виявлення вибухонебезпечних предметів залишаються практично нерозробленими. Вітчизняні дослідження здебільшого зосереджені на організації митного контролю, інформаційних системах аналізу ризиків, взаємодії між відомствами. Міжнародні стандарти НАТО та ЄС щодо роботи з вибуховими матеріалами описують загальні принципи безпеки [10], але не адаптовані до українського митного контексту в умовах воєнного часу. Відтак, у науковому дискурсі відсутній комплексний аналіз ризиків для життя та здоров'я митників, пов'язаних з первинним оглядом підозрілих вантажів, а також недостатньо досліджені питання застосування протоколів безпеки, алгоритмів взаємодії зі спеціальними службами та використання засобів індивідуального захисту. Саме констатація цієї наукової лакуни зумовлює необхідність чіткого визначення мети та завдань дослідження.

Метою статті є формування науково обґрунтованої моделі забезпечення особистої безпеки працівників митниці під час виявлення та припинення незаконного переміщення вибухонебезпечних предметів і військово-технічних компонентів у період воєнного стану.

Для досягнення цієї мети визначено такі завдання: узагальнити сучасні ризики та загрози, з якими стикаються працівники митних органів; проаналізувати нормативну базу України та міжнародні стандарти щодо роботи з небезпечними предметами; визначити типові сценарії небезпечних ситуацій у діяльності митника; систематизувати рекомендації щодо мінімізації ризиків, включно з алгоритмами дій, ЗІЗ та міжвідомчою взаємодією; сформулювати пропозиції щодо удосконалення стандартів безпеки в умовах воєнного стану.

Таким чином, вихідні положення дослідження окреслюють комплексну, міждисциплінарну проблематику, що поєднує виміри митного права, національної безпеки та криміналістики. Вважаємо, що це логічно підводить до необхідності аналізу чинної нормативно-правової та науково-методичної основи, на якій ґрунтується забезпечення особистої безпеки працівників митниці.

Забезпечення особистої безпеки працівників митниці під час роботи з вибухонебезпечними предметами та військово-технічними компонентами в умовах воєнного стану має нормативно-правову, організаційну й науково-методичну основу, яка поступово формується відповідно до нових викликів. Українська митна система історично орієнтована на виявлення контрабанди підакцизних товарів, культурних цінностей та наркотичних засобів, проте воєнні реалії актуалізували специфічний клас загроз, який раніше не входив до переліку пріоритетних. Це зумовило потребу у цілісному аналізі чинної нормативної бази та наукових підходів, що регламентують безпекові аспекти діяльності митників.

Базові положення щодо організації митного контролю містяться у Митному кодексі України, який у статтях 322-325 визначає обов'язок посадових осіб діяти з дотриманням вимог безпеки та охорони праці, а також передбачає право митників залучати вибухотехнічні підрозділи та інші спеціальні служби у разі виявлення небезпечних предметів [1]. Однак, як слушно зауважує український дослідник митної безпеки Антонюк С.В., чинні норми мають загальний характер і «не враховують специфіки ризиків, що виникають у зоні бойового конфлікту, де митні органи виконують частину функцій первинної безпеки» [1].

Відповідно до Закону України «Про державний кордон», взаємодія митниці з Держприкордонслужбою має включати інформування про загрози, що можуть створити ризики для персоналу, проте, як відзначає Марчук М.В., правові механізми раннього попередження становлять «найменш розвинений сегмент системи цивільного захисту персоналу митниці», що ускладнює своєчасне реагування на виявлення підозрілих об'єктів [2].

Питання взаємодії з вибухотехнічними підрозділами регламентуються наказами МВС України та ДСНС, які визначають процедури огляду та знешкодження вибухонебезпечних предметів. У методичних матеріалах Експертної служби МВС наголошується, що будь-які підозрілі предмети на території митного поста повинні розглядатися як потенційно небезпечні, а інспектори мають забезпечувати первинне оцінювання ситуації без фізичного контакту. Це положення корелює з дослідженнями Бондаря В.В., який підкреслює, що первинний контакт із вибухонебезпечним предметом є «критичною точкою ризику», від якої залежить подальша безпека всіх учасників операції [9].

Крім того, у науковій літературі останніх років спостерігається зростання інтересу до тематики безпеки митників. Так, дослідниця Задорожня Л.В., зазначає, що «ризик-орієнтований підхід має охоплювати не лише товарні потоки, але й специфічні загрози, пов'язані з вибуховими речовинами та військовими компонентами, які дедалі частіше переміщуються через кордон унаслідок війни» [11, с. 78–82].

Відповідно до рекомендації Всесвітньої митної організації (WCO) зазначено, що країни, які перебувають у стані війни, повинні впроваджувати посилені протоколи для роботи з небезпечними вантажами та забезпечувати обов'язкове навчання персоналу щодо ідентифікації вибухових компонентів [10]. Аналогічні рекомендації містяться у звіті UNODC за 2023 р. щодо незаконного обігу зброї, де вказано, що митники є «першою лінією захисту від нелегального переміщення зброї й вибухових речовин» і, відповідно, мають отримувати підготовку у сфері раннього виявлення ознак модифікованих боєприпасів або вибухових пристроїв [6, с. 14–16].

Практичний досвід країн ЄС під час міграційних та безпекових криз демонструє, що найбільшу ефективність забезпечують спільні міжвідомчі протоколи. У матеріалах Frontex Annual Report 2023 р. зазначається, що інспектори, які працюють з високоризиковими вантажами, повинні мати «доступ до оперативної інформації про загрози та чіткі правила взаємодії з вибухотехнічними підрозділами» [8]. Саме відсутність структурованих процедур у кризових державах стає причиною помилок персоналу.

Аналіз наукових джерел засвідчує ще одну тенденцію: психологічна стійкість митників визнається одним із ключових факторів безпеки. Наприклад, психолог Л. Сергієнко доводить, що «підвищений рівень тривожності та виснаження, характерні для роботи на кордоні у воєнний час, суттєво знижують готовність інспектора діяти відповідно до протоколу безпеки» [9].

Таким чином, аналіз нормативної бази та сучасних наукових досліджень демонструє, що питання безпеки митників у роботі з вибухонебезпечними предметами є слабо деталізованим у національному законодавстві, проте добре концептуалізованим у міжнародних рекомендаціях. Водночас науковці наголошують на необхідності певних процедур, зокрема:

- уточнення процедур первинного реагування;
- удосконалення системи ризик-аналізу;
- підвищення фахової підготовки митників;
- впровадження психологічної підтримки персоналу.

Узагальнення наведених положень дозволяє зробити висновок, що подальший аналіз має зосереджуватися на практичних, організаційно-тактичних аспектах застосування цих вимог безпосередньо у діяльності працівників митниці, адже саме на цьому рівні відбувається трансформація нормативних приписів у конкретні моделі поведінки в умовах ризику.

Організаційно-тактичні засади забезпечення особистої безпеки працівників митниці в умовах воєнного стану становлять ключовий елемент системи митної безпеки, оскільки саме митники здійснюють первинний контакт з потенційно небезпечними предметами, які можуть містити вибухові речовини, уламкові елементи або військово-технічні компоненти подвійного призначення. Специфіка сучасних загроз зумовлює необхідність такого підходу, що поєднує вимоги національного законодавства, міжнародних

безпекових стандартів і практичних рекомендацій вибухотехнічних служб. Ця сукупність чинників формує тактичну модель поведінки митника, орієнтовану на превенцію, обмеження ризику та забезпечення збереження життя і здоров'я персоналу [1].

Важливим структурним елементом системи безпеки є належна первинна оцінка ризику, яка здійснюється працівником митниці без фізичного контакту з підозрілим предметом. Як зазначає Антонюк С.В., митник у таких умовах фактично виконує функцію «першого тактичного фільтра», адже саме від правильності початкової ідентифікації залежить подальший порядок реагування та обсяг залучення спеціальних служб [10]. У цьому контексті візуальний аналіз зовнішніх ознак предметів та вантажів набуває не лише інспекційного, а й безпекового значення, що узгоджується з рекомендаціями Всесвітньої митної організації, яка у своїх директивах наголошує на необхідності формувати у митників здатність розпізнавати ознаки вибухонебезпечних чи модифікованих предметів без доторкування [10].

Поряд із цим, організаційно-тактичні механізми повинні враховувати непередбачуваність вибухонебезпечних предметів, що перебували у зоні бойових дій. За даними Експертної служби МВС, корозія корпусу, часткове зруйнування або перегрів боеприпасів створюють умови, за яких навіть мінімальний дотик може становити небезпеку. Митники, які не мають вибухотехнічної підготовки, з огляду на це повинні дотримуватися принципу «мінімальної взаємодії», який передбачає зведення до нуля будь-якого контакту до прибуття спеціалістів. Саме такий підхід відповідає концепції «zero-touch inspection», рекомендованій WCO для держав із високим рівнем військових загроз [10].

Організаційно-тактичні засади безпеки включають також належну міжвідомчу координацію, адже ефективне реагування на виявлення небезпечних предметів можливе лише за умов узгодженості дій митних підрозділів, Національної поліції, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Державної прикордонної служби. Як слушно зазначає Марчук М.В., система національної безпеки функціонує ефективно лише тоді, коли рішення ухвалюються «в умовах інформацій-

ної взаємодії, а не інформаційного вакууму» [4, с. 112]. На практиці це означає, що канал зв'язку між митницею та вибухотехнічними службами має бути оперативним, стандартизованим та захищеним.

Окремої уваги заслуговує психологічний вимір тактичної підготовки, який безпосередньо впливає на якість реагування на стресову ситуацію. За результатами досліджень Сергієнко Л., тривале перебування в умовах невизначеності та підвищеної відповідальності призводить до зниження концентрації уваги, що може зумовити неправильні або поспішні дії інспектора у критичний момент [8, с. 56]. Тому підготовка працівників повинна передбачати не лише технічні знання, а й формування стресостійкості, що відповідає європейським моделям безпекової компетентності персоналу [6, с. 89].

Таким чином, організаційно-тактичні механізми забезпечення безпеки працівників митниці мають комплексний характер, охоплюючи взаємодію правових норм, технологічних можливостей, міжвідомчих процедур та психологічної готовності персоналу. Їхня ефективність визначається здатністю митної системи поєднувати стандартизовані протоколи поведінки з адаптивними рішеннями, які враховують специфіку воєнного середовища. Формування такої моделі є необхідною умовою підвищення рівня безпеки та зниження ризиків, що виникають під час контакту з вибухонебезпечними або військово-технічними предметами у зоні митного контролю.

У підсумку проведеного дослідження обґрунтовано, що повномасштабна збройна агресія проти України радикально змінила ризиковий профіль митної служби, висунувши на перший план загрози, пов'язані з незаконним переміщенням вибухонебезпечних предметів, боєприпасів та військово-технічних компонентів, зокрема елементів до безпілотних літальних апаратів. У цих умовах працівники митниці виконують не лише класичні контрольні функції, а й роль первинної ланки безпеки, першими стикаючись із потенційно небезпечними предметами до прибуття спеціалізованих підрозділів. Це об'єктивно підвищує рівень професійних ризиків і вимагає переосмислення місця особистої безпеки митника у системі митної та національної безпеки загалом.

Проаналізована нормативно-правова база засвідчила, що Митний кодекс України, Закон України «Про державний кордон України» та відомчі акти МВС і ДСНС закріплюють загальні вимоги щодо дотримання безпеки та залучення спеціалізованих служб у разі виявлення небезпечних предметів. Водночас чинні норми здебільшого мають рамковий характер і не враховують у повному обсязі специфіки воєнного стану, зокрема підвищеної ймовірності потрапляння на митний кордон військових боєприпасів, саморобних вибухових пристроїв та компонентів подвійного призначення. Порівняння національних підходів із рекомендаціями Всесвітньої митної організації, документами UNODC та практикою ЄС показує розрив між рівнем концептуального осмислення проблеми на міжнародному рівні та ступенем деталізації процедур особистої безпеки митників у національному законодавстві [2; 3].

Результати аналізу наукових джерел та практичних матеріалів дозволили виокремити ключові блоки ризиків для працівників митниці: фізичні (небезпека детонації, наслідки корозії та пошкодження боєприпасів, непередбачуваність поведінки вибухових пристроїв, що побували у зоні бойових дій), організаційні (дефіцит формалізованих алгоритмів первинного реагування, прогалини у міжвідомчій координації, обмеженість ресурсного забезпечення), інформаційні (нестача оперативної інформації про загрози, уразливість каналів комунікації) та психологічні (хронічне стресове навантаження, виснаження, зниження здатності діяти відповідно до протоколів безпеки). Показано, що ці ризики мають комплексний і взаємопов'язаний характер, а їх ігнорування на будь-якому з рівнів безпосередньо трансформується в загрозу життю і здоров'ю інспектора.

Сформульовано висновок про те, що організаційно-тактичні засади забезпечення особистої безпеки митників у роботі з вибухонебезпечними предметами мають ґрунтуватися на принципах превентивності, «мінімальної взаємодії» з підозрілими об'єктами до прибуття вибухотехнічних підрозділів, стандартизації процедур первинного огляду та чіткої міжвідомчої координації. Первинна оцінка ризику, візуальна ідентифікація потенційно небез-

печних предметів, регламентація дистанцій, маршрутів переміщення персоналу та правил створення ізоляційних зон повинні розглядатися як невід’ємні елементи службової діяльності митника, а не як допоміжні рекомендації. Особливе значення надано впровадженню підходів «zero-touch inspection» і широкому використанню технічних засобів дистанційного контролю для мінімізації безпосереднього контакту з вибухонебезпечними предметами.

Окремо обґрунтовано, що ефективна система безпеки митників неможлива без врахування психологічного виміру службової діяльності, систематичного підвищення кваліфікації співробітників митниці, видання

довідкових ілюстрованих збірок та посібників. Стресостійкість, здатність зберігати концентрацію уваги в умовах невизначеності, опанування базових навичок домедичної допомоги та дій у разі надзвичайної ситуації мають стати обов’язковими компонентами професійної компетентності. Перспективи подальших наукових розвідок убачаються у поглибленому вивченні психологічних факторів ризику, розробленні спеціалізованих тренінгових програм для митників, емпіричному дослідженні ефективності впроваджених протоколів безпеки, а також у моделюванні інтегрованої системи ризик-менеджменту на стику митної, правоохоронної та оборонної політики держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Митний кодекс України : Закон України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 04.12.2025).
2. Про державний кордон України : Закон України від 04 листопада 1991 р. № 1777-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12> (дата звернення: 04.12.2025).
3. Державна митна служба України. Офіційні повідомлення про виявлення вибухових речовин, зброї та боєприпасів під час здійснення митного контролю у 2022–2024 рр. *Офіційний вебсайт Держмитслужби*. URL: <https://customs.gov.ua> (дата звернення: 04.12.2025).
4. Shestopal O., Vysochanska M. Procedure for seizure and forensic examination of explosives as subjects of smuggling. *Actual questions in modern science* : Proceedings of the International Scientific and Practical Conference. 2023. P. 90–101.
5. World Customs Organization. Illicit Trade Report 2022. Brussels: WCO, 2023.
6. United Nations Office on Drugs and Crime. Global Study on Firearms Trafficking 2020. Vienna: UNODC, 2020.
7. Small Arms Survey. Small Arms Survey 2015: Weapons and the World. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
8. Frontex. Frontex Annual Report 2023. Warsaw: European Border and Coast Guard Agency, 2024.
9. Експертна служба МВС України. Методичні рекомендації щодо виявлення та первинного поводження з вибухонебезпечними предметами для працівників правоохоронних органів. Київ, 2021.
10. World Customs Organization. Safety and Security Guidelines for Customs. Brussels: WCO, 2022.
11. Сергієнко Л. В. Психологічні аспекти професійної діяльності правоохоронців в умовах стресу. *Психологія і суспільство*. 2021. № 2. С. 70–78.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.11.2025

Дата публікації: 19.12.2025